

Henk van Houtum
Radboud Universiteit
Nijmegen

column

Kampen

Op 5 mei vieren tal van voormalige Europese concentratiekampen het feest van 65 jaar bevrijding van een verschrikkelijke oorlog. Een feest om te vieren. En een dag om te reflecteren op de politiek van vrijheid en onvrijheid in het Europa van nu. Dan kan geconstateerd worden dat Europa, dankzij de komst van de EU sinds WOII, afgezien uiteraard van de oorlog in Bosnië-Herzegovina en enkele schermutselingen, er de afgelopen vijftig jaar heel behoorlijk in is geslaagd samen te leven zonder nieuwe grote oorlogen. Maar de vrijheid van onderdrukking en oorlog geldt niet voor allen. De relatieve vrijheid en voorspoed in de EU gaat gepaard met een steeds grimmigere en steeds vaker dodelijke en onrijke buitengrens van de EU zelf. Er woedt een felle strijd tegen de komst van vermeende barbaren, een strijd die sommigen verwoorden als de *War on Illegal Migrants*. De laatste jaren heeft de EU deze *War* behoorlijk geïntensiveerd. Het gevolg van de strengere controles is dat steeds gevaarlijkere routes worden gekozen en het dodental steeds verder oploopt. Zij die de tocht wel overleven worden opgevangen en geconcentreerd in kampen. Want als we mensen niet meer in bestaande categorieën kunnen plaatsen maken we kampen. Nog steeds. Gelukkig, we gaan vooruit, zijn dit geen vernietigingskampen. Want het welvaartzuchtige systeem van de EU is hard, maar natuurlijk allerminst nazistisch. Maar het is wel vergelijkbaar technologisch en bureaucratisch. Want het migratiebeleid in de EU is verworden tot een ogenschijnlijk neutrale administratieve productieketen, een machine. En een machine die opnieuw, net als toen, doelbewust discrimineert op afkomst en waarde van de mens. Want reizigers op zoek naar een beter leven uit armere Afrikaanse en Zuid-Amerikaanse landen en moslimlanden – dat wil zeggen: bijna driekwart

5 mei, een dag om te reflecteren op de politiek van vrijheid en onvrijheid in het Europa van nu

van de wereld – zijn niet welkom, tenzij via een economische uitzonderingsregel of als erkend asielzoeker. Onderaan de ladder van dit klassensysteem staan de mensen die buiten alle categorieën vallen en die als een last en illegaal worden bestempeld. Filosoof Giorgio Agamben omschrijft hen als *homo sacer*, de burgerlijk naakte mensen, zij die ontdaan zijn van burgerschapsrechten en worden geïnterneerd in opvang- en uitzetkampen. Ze zijn binnen de staat, maar staan buiten de wettelijke samenleving. Er zijn nu honderden kampen in de EU, variërend van relatief open opvangkampen tot en met gesloten verwijderkampen. Oude scholen, fabrieken, gevangenissen en kazernes aan de randen van de steden of lucht- en zeehavens zijn omgebouwd tot concentraties van migranten. De kampen transformeren de status van een ongedocumenteerde migrant naar een voor de EU bruikbare code. Ze produceren een digitale status en identiteit: ofwel verblijf, ofwel verwijdering. Zij die worden verwijderd worden onvrijwillig 'gedepoteerd' (wat een nare term) naar hun soms gevaarlijke herkomstlanden of letterlijk als afval 'geklinderd': op straat gezet. Na soms jaren wachten in de kampen of bij dreigende deportatie kiest een deel voor de ultieme vluchtweg: zelfmoord. In toenemende mate wordt bovendien het anti-immigratieregime uitbesteed aan de buurlanden van de EU, zoals aan Libië, Tunesië en Marokko. Naar de toestand van deze kampen daar is het slechts gissen. 65 jaar bevrijding van Europa. En opnieuw is er een landschap van kampen ontstaan in Europa. Het feest van de vrijheid kent in toenemende mate een buitengewoon grimmige schaduwzijde. •

Virginie Mamadouh
Afdeling Geografie, Planologie en
Internationale Ontwikkelingsstudies,
Universiteit van Amsterdam

geografie & film

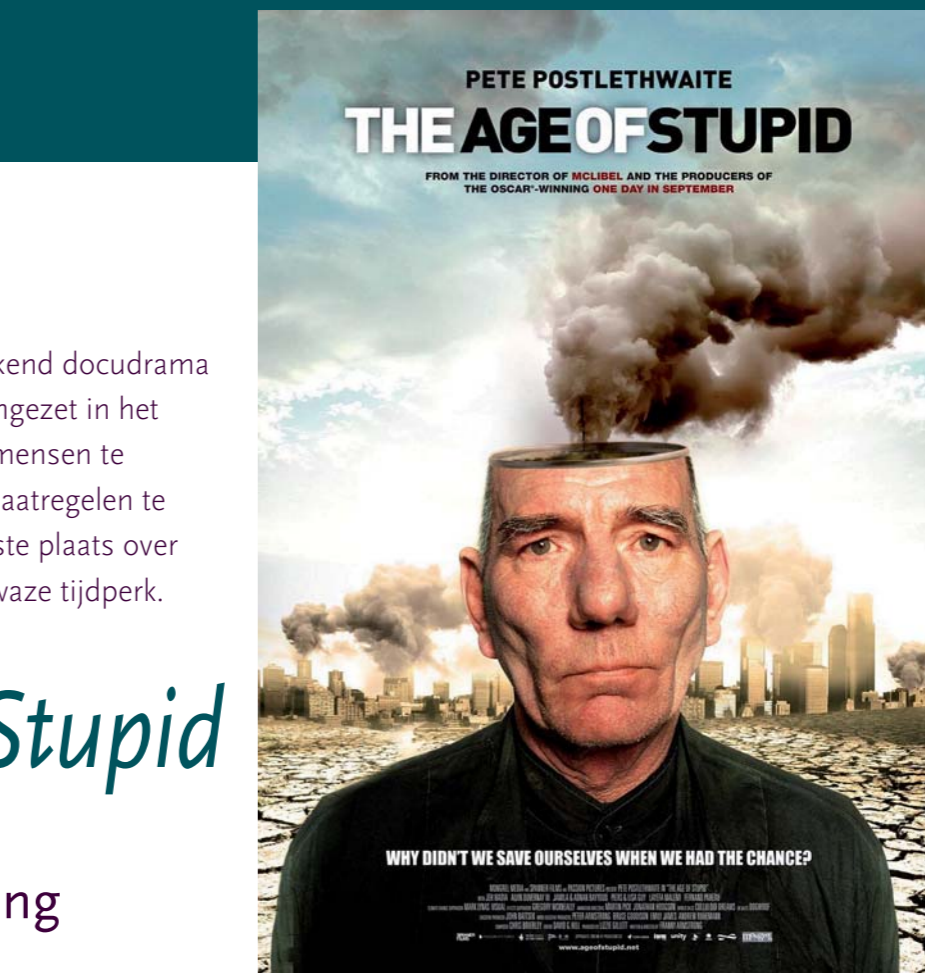
The Age of Stupid is een indrukwekkend docudrama dat afgelopen jaar veelvuldig werd ingezet in het debat over klimaatverandering om mensen te doordringen van de noodzaak nu maatregelen te nemen. Maar de film gaat in de eerste plaats over de verspilling van aardolie in ons dwaze tijdperk.

The Age of Stupid

De dwaze geografie van aardolieverspilling

De vorm die de makers kozen is krachtig en effectief. Een serie documentaire verpakt in een fictief verhaal trekt meer aandacht dan een serie losse reportages. Pete Postlethwaite, een bekend Britse film- en theateracteur, vertolkt het enige fictieve personage in de film. Hij speelt de rol van een archivaris die in 2055 waakt over een klimaatbestendig wereldarchief van de menselijke cultuur waarin alle boeken en films en een verzameling van twee exemplaren van elke uitgestorven diersoort op sterk water bijeengebracht zijn, op een kunstmatig eiland bij de Noordpool. Aan de hand van filmbeelden en animaties uit het beeldarchief in de grote computer mijmert hij over de ondergang van de menselijke beschaving door de klimaatverandering en probeert te doorgronden waarom men niet heeft ingegrepen toen het nog kon, dat wil zeggen vóór 2015.

De archivaris kijkt door zijn computerscherm naar het publiek – of wij naar hem. Op het scherm opent hij tal van vensters met filmpjes, clips van actualiteitenrubrieken (BBC, CNN) en animaties. Hij functioneert als een dj die het ene naar het andere verhaal over de mensheid afspeelt en selecteert voor een denkbeeldig pakket dat aan het einde van de film de ruimte ingestraald wordt.

Zeven verhalen

Zeven verhaallijnen lopen door elkaar, waarvan twee direct verbonden zijn. Maar allemaal zijn ze indirect gelinkt via het belang van aardolie in het leven van de betrokkenen. De locaties liggen verspreid over vier continenten: Europa, Azië, Amerika en Afrika. Het gaat om Chamonix in de Franse Alpen, Zuid-Engeland (Cornwall en Bedfordshire), Mumbai in India, Amman in Jordanië, New Orleans in de Verenigde Staten en de Nigerdelta in Nigeria.

De personages zijn allemaal boeiend en heel verschillend in geslacht, leeftijd, ras en rijkdom.

Neem Jeh Wadia, een jonge rijke en ondernemende Indiër die een luchtvaartmaatschappij opzet om goedkoop binnenlandse vluchten te verzorgen. Hij is een telg van een van de rijkste handelsfamilies in India. Hij is trouwens ook de achterkleinzoon van Muhammad Ali Jinnah, de leider van de Islamitische Liga in Brits Indië, de bedenker van

Jeh Wadia wil armoede en ongelijkheid bestrijden middels het aanbieden van vluchten die voor elke Indiër betaalbaar zijn: een mogelijk doemscenario voor het milieu.

Fietsers blokkeren de Mont Blanc-tunnel, waar dagelijks veel zwaar vrachtwagenverkeer passeert op weg naar Italië. Ze protesteren tegen de uitbreiding van de snelweg met twee rijstroken.

de tweestatenoplossing voor de onafhankelijkheid en als zodanig beschouwd als de vader van Pakistan. Jeh komt op het idee een *lowbudget* luchtvaartmaatschappij te starten wanneer hij voor liefdadigheidswerk in zijn privévlucht India doorkruist. Zijn vervoerkosten zijn vaak veel hoger dan het geld dat aan de bezochte dorpen besteed wordt om hen boven de armoedegrens te tillen. Het alternatief, de trein, kost veel te veel tijd. Jeh Wadia ziet een gat in de markt. Hij besluit vluchten aan te bieden die voor elke Indiër betaalbaar zijn met stuntprijzen van 1 roepie (anderhalve eurocent). We volgen hem bij de koop van een Airbus, het trainen van de bemanning en het opzetten van de organisatie. In 2010 beschikt zijn maatschappij *Go Air* over acht Airbus-toestellen, ze vliegt op twaalf bestemmingen vanuit Mumbai en verzorgt zo'n vierhonderd vluchten per week. Vanzelf rijzen doembeelden op over de milieugevolgen als straks de hele Indiase bevolking toegang krijgt tot spotgoedkope vluchten, de manier waarop Jeh de armoede en ongelijkheid in India wil bestrijden.

Zinloos verkeer

In Engeland hebben Piers Guy en zijn gezin ook wroeging over de met een vliegreis samenhangende CO₂-emissie als zij worden uitgenodigd voor een skivakantie in de Pyreneeën. Dat het skitoerisme andere milieugevolgen heeft lijkt hen niet te deren. Wij maken trouwens kennis met ze tijdens hun zomervakantie in de Alpen waar zij op een gletsjer wandelen met de Franse Fernand Pareau. Deze 82-jarige berggids heeft al meer dan 150 keer op de top van de Mont Blanc gestaan en vertelt hoe hij de *Mer de Glace* in de loop der jaren heeft zien krimpen. Maar hij maakt zich vooral druk over de weg die langs

zijn huis raast: deze voert via de Mont Blanc-tunnel naar Italië en trekt sinds de opening in 1965 almaar meer vrachtwagens. Fernand demonstreert op de fiets tegen verdere uitbreiding van het aantal rijstroken maar zijn betoog gaat vooral over de dwaasheid van ons economisch stelsel. Hij vertelt over aardappelen die van Noord-Frankrijk op weg naar Midden- en Zuid-Italië langs zijn huis razen om daar gewassen, gepeld en gestampt te worden en een paar dagen later verwerkt als puree in tegengestelde richting voorbij komen. Hetzelfde geldt voor Franse melk die in Italië voor de Franse markt tot yoghurt wordt verwerkt.

In het dagelijkse leven woont Piers Guy in Cornwall, Zuid-Engeland, waar hij met zijn gezin zo milieuverantwoord mogelijk leeft.

De film is gemaakt voor nog geen 1% van het budget van *The day after tomorrow*

Zo proberen Piers en zijn vrouw Lisa de CO₂-uitstoot van het gezin omlaag te krijgen, ze verbouwen de helft van hun voedsel zelf en demonstreren voor een beter klimaatbeleid. Hij is verder bezig met het inrichten van een windmolenpark maar moet het afleggen tegen de NIMBY-argumenten van welgestelde burgers die bang zijn voor hun uitzicht, dalende grondwaarden en het gezoem van de windturbines. De wanhoop van Piers die als een

roepende in de woestijn de ramp ziet aankomen, is aandoenlijk. Ook Mark Lonas, de schrijver van *Six Degrees: Our Future on a Hotter Planet* uit 2007 en de wereldarchivaris uit 2055 hameren in hun commentaar op het belang actie te ondernemen zolang het nog kan.

Olieslachtoffers

Veel urgenter zijn de problemen van Layefa Malemi, een Nigeriaanse van 23 jaar die graag medicijnen wil studeren. Ze leidt de kijker rond in haar dorp in de delta van de Niger, waar Shell olie omhoog haalt. De lokale bevolking lijdt onder de lucht- en watervervuiling en het geweld rond de oliewinning. Toegezegde hulpprojecten zijn op niets uitgelopen.

Of neem Jamila en Adnan Bayoud, twee Iraakse oorlogsvluchtelingen die als vluchtelingen in Amman (Jordanië) wachten tot hun oudere broer ook toegelaten wordt tot Jordanië. Zij houden zich in leven met het oplappen en verkopen van afgedankte Amerikaanse (!) schoenen. De vitaliteit van de kinderen – *Al Jazeera* playbackend – staat in schril contrast met de omstandigheden waarin ze verkeren. Zij spelen oorlogje en Adnan wil geen Amerikaan meer zien want die hebben zijn vader, 'de beste vader van heel Irak', vermoord. De interventie van de Amerikanen in Irak vanwege de vermeende aanwezigheid van massavernietigingswapens en later vanwege democratisch zendingswerk ging om de controle

Kinderen kijken naar het affakkelen van gas bij de oliewinning door Shell in Nigeria.

Regisseur Fanny Armstrong maakt opnamen van kamelen en zons- ondergang in de Jordaanse woestijn.

Financiering en distributie: de macht van de menigte

The Age of Stupid is in menig opzicht innovierend. Bijvoorbeeld door de combinatie van fictie, documentaires en animatie. Nieuw is ook dat de film is gefinancierd via *crowd-funding*: fondsvererving door de menigte. De Britse documentairemaker Fanny Armstrong, bekend van *McLibel* (1995-2007) over de beruchte rechtszaak van McDonald tegen Engelse Greenpeace-activisten, en *Drowned Out* (2002) over het verzet tegen de Namada Dam in India, startte het project in 2002. Armstrongs documentaire moest gaan over olie en klimaatverandering. De werktitel was *Crude* (ruw, net als in ruwe olie). Een groep van 228 individuen en groepen (vooral uit het Verenigd Koninkrijk)

droegen de – overigens bescheiden – kosten. Een vaste ploeg van zo'n honderd mensen van *Team Stupid* werkte jarenlang voor een minimumloon en veel vrijwilligers waren betrokken bij tal van onderdelen, zoals de montage en de ondertiteling. De makers melden trots dat hun film voor nog geen half miljoen Britse pond is gemaakt, dat is ruim een half miljoen euro – nog geen 1% van het budget van *The day after tomorrow*. De teller bereikt nu bijna 900.000 Britse pond (ofte wel ruim een miljoen euro) voor de productie en voor de distributie.

Voor de distributie is geëxperimenteerd met het *Indie Screenings distribution system* waarbij iedereen een voorstelling kon orga-

niseren. Talrijke organisaties en individuele wereldverbeteraars zorgden op deze manier voor een grote verspreiding. Dit model werkte erg goed in landen met een sterke *civil society* zoals Nederland. Vaak werden aansluitend debatten georganiseerd over klimaatverandering en noodzakelijk beleid, vooral in de aanloop van de klimaatconferentie van Kopenhagen in december 2009. De VARA zond de film bij die gelegenheid uit op de Nederlandse televisie.

Ten slotte is de emissieverantwoording aan het einde van de film (en op de website) ook een noviteit.

Meer informatie: www.ageofstupid.net/

over de op één na grootste olievoorraden van de wereld – na Saoedi Arabië.

De oliewinning is ook de rode draad in het verhaal van Alvin DuVernay uit New Orleans, die alles verloor in de watersnood na Orkaan Katrina in 2005. Hij is geoloog en werkte tot voor kort op een olieplatform van Shell in de Golf van Mexico. Zijn relaas van de verwoestende invloed van de ramp op zijn leven en op zijn stad is indrukwekkend, net als zijn ijzingwekkende visioenen van een dergelijk drama op wereldschaal als het zee-niveau flink gaat stijgen. De beelden van de verwoeste wijken van New Orleans, waar hij twee jaar na Katrina op zijn motor rondrijdt, terwijl Shell zijn olieplatformen al lang weer operationeel heeft, lijken nog het meest op de droevige beelden in Nigeria. Zijn visie op de oliewinning en de verkwisting van deze kostbare hulpbron is boeiend. Zo vertelt hij geroerd over het moment waarop een boring succesvol is en de olie begint te stromen en over alle mogelijke producten die de mensheid uit olie weet te vervaardigen. Dan is het (inefficiënte) verbruik als brandstof toch pure verkwisting!

Focus

De meeste reacties op de film gaan over de klimaatverandering. Sommigen zien de connectie met olie als storend: zij vinden de beelden over de Irakese oorlogswezen misplaatst en de aandacht voor olie in Nigeria afleiden. Ik denk echter dat olie het hoofd-thema van de film vormt, olieverkwisting om precies te zijn, en dat klimaatverandering een van de gevolgen van onze onverstandige oliegebruik is. De andere gevolgen zijn oorlogen als in Irak en burgeroorlogen zoals in Nigeria, grond-, water- en grondwatervervuiling zoals in Nigeria, en luchtvervuiling zoals

In de klas

The Age of Stupid is beklemmend. De film biedt geen uitweg en bespreekt geen enkele mogelijkheid om de rampspoed af te wenden, of het moet zijn de vergeefse pogingen van de Engelse Piers Guy.

Vanwege die benauwde sfeer is *The Age of Stupid* lastig te gebruiken in de klas of in colleges. Jonge mensen kunnen nog meer dan anderen onder de indruk raken van de apocalyptische beelden en 2055 klinkt voor hen niet zo ver weg. Waarom zou je je nog druk maken over de volgende toetsweek of opdracht voor het schoolexamen?

Wie de film wel gebruikt, moet vooral veel ruimte houden voor discussie over de lessen die je uit de film kunt trekken en vooral over de mogelijkheden om de rampspoed af te wenden: individuele gedragsverandering, collectief protest en lobby bij politici. Het lijkt zinvoller eventuele discussie of aanvullende opdrachten te richten op de productie, het verbruik en de verspilling van olie en minder op de toekomstmodellen van de IPCC voor zeespiegel-

in de Alpen. Daarnaast laten de beelden uit Mumbai zien dat de vraag alleen maar groeit en de passage over Engeland dat alternatieven geen kans krijgen. De titel van de film is dan ook ontleend aan een uitspraak van een Amerikaanse geoloog die vindt dat in onze tijd zo veel hulpbronnen worden verspild dat we – analoog aan het stenen en ijzeren tijdperk – leven in het ‘tijdperk van de dwaasheid’.

verhoging, neerslagverandering en consequenties voor de mensheid.

De statistieken uit de animaties lenen zich goed voor verdere opdrachten. Denk aan het uitwerken van het voorstel voor een wereldsysteem van rantsoenering van CO₂-uitstoot gericht op een rechtvaardige verdeling per capita en later op reductie. Of neem het affakkelen van gas bij de oliewinning in de Nigerdelta, waarbij evenveel CO₂ vrijkomt als 10 miljoen Britse huishoudens veroorzaken.

Een andere mogelijkheid is leerlingen zelf verhalen laten bedenken die goed in de documentaire hadden gepast: Chinese steden en de opkomst van autogebruik, de oliewinning in Siberië en de inefficiënte (veel te heet afgestelde) stadsverwarming in Russische (voor)steden, de oliewinning uit de zandgronden van Alberta, de raffinaderijen in Rotterdam, de talrijke toepassingen van aardolie (medicijnen, kunststoffen, kunstmest) en plastic afval (afvalberg, zwervend vuil in de savanne, en drijvend afval midden in de oceaan).

Werkstukpakketten Kennisnet

N&T

<http://werkstukpakket-natuurenteknik.kennisnet.nl/...>

- oliewinning
- aardolieraffinage
- energie
- klimaatverandering

E&M

<http://werkstukpakket-economieenmaatschappij.kennisnet.nl/...>

- luchtvaartconomie
- achterlandverbindingen

Examens 2010

Op 27 en 28 mei vinden de Centrale Examens aardrijkskunde plaats. De havo bijt op donderdag de 27ste de spits af; vrijdag de 28ste zijn het vmbo en het vwo aan de beurt. Waar vorig jaar op de havo voor het eerst het examenprogramma van de vernieuwde Tweede Fase getoetst werd, is dit nu het geval voor het vwo. Afgelopen jaar waren docenten over het algemeen tevreden over het taalgebruik, het niveau en de beschikbare tijd voor het havo-examen. Laten we hopen dat de ervaringen voor vwo dit jaar net zo positief zijn!

Ook dit jaar organiseert het KNAG examenbesprekingen. Regionaal gebeurt dat vooral op de vrijdagmiddag; de landelijke besprekingen zijn op zaterdag 29 mei in Utrecht. Alle docenten met vmbo-eindexamenklassen zijn uitgenodigd voor de landelijke bespreking om 11 uur. Het volledige overzicht met tijden en locaties van de (regionale en landelijke) besprekingen is te vinden op www.knag.nl.

Nieuw examenprogramma ak vmbo vanaf 2013

Het nieuwe examenprogramma vmbo, gebaseerd op het KNAG-advies *Kijk op een veranderende wereld*, zal vanaf het schooljaar 2013-2014 ingaan voor de derde klassen. In 2015 zullen de centrale examens voor het eerst de nieuwe onderwerpen toetsen.

Ruud Lubbers neemt het eerste exemplaar van *Van Natuurlandschap tot Risicomaatschappij* in ontvangst.

Geonatrix

Naar aanleiding van hun boek *Van Natuurlandschap tot Risicomaatschappij* hebben Ton Dietz, Herman van der Wusten en Frank den Hartog een online platform opgezet rond de thema's wereldbevolking, natuurlijke hulpbronnen, onze omgang met de natuur, de klimaatkwestie, natuurrampen en de risicomaatschappij. Op de site www.geonatrix.eu kun je hoofdstukken uit het boek digitaal raadplegen, maar ook

lesmateriaal uploaden en downloaden en relevante onderzoeksresultaten en andere publicaties delen met anderen. De omvangrijke *Community of Practice* van specialisten (onder wie vele coauteurs) zorgt ervoor dat de informatie over gerelateerde onderwerpen en het lesmateriaal actueel blijven. De website is geschikt voor de hogere klassen van het voortgezet onderwijs, het hbo en wetenschappelijk onderwijs. •

Ster in het onderwijs

In november ontving Willem Korevaar de eerste KNAG Onderwijsprijs omdat hij een inspirator is voor docenten, en zijn enthousiasme deelt met collega's via zijn website, nascholingscursussen en medewerking aan leermiddelen.

Kent u ook iemand die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor de vakinhoudelijke en/of vakdidactische ontwikkeling van het aardrijkskundeonderwijs en werkzaam is binnen po, vo, mbo, hbo, wo of een onderwijsondersteunende instelling? Dan kunt u hem of haar voordragen voor de prijs in 2010. U kunt uw nominaties tot 3 september sturen naar het Bestuur van de Afdeling Onderwijs, Postbus 80123, 3508 TC Utrecht.

Waterverdeler

Hoelang in Nederland voldoende water is voor allerlei doeleinden? Dit is de kernvraag van het spel *Waterverdeler*. Als speler krijg je te maken met sluizen die open of juist dicht moeten, je moet opletten dat er niet te veel zout water binnenkomt en dat water voor de landbouw niet ten koste gaat van water voor de natuur. Je beantwoordt vragen over water en reageert op wisselende omstandigheden. Dit spel kan ingezet worden als demonstratie op het digibord en leerlingen kunnen het ook zelf (thuis) spelen. **Meer informatie:** www.waterverdeler.nl